
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338:33

Т. П. Яхно, к.е.н., доцент,
В. В. Дуран, студент**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧИХ ВИДАТКІВ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Анотація. У статті розглянуто особливості формування споживчих видатків. Обґрунтовано поняття домогосподарств та чинники формування його споживчих видатків. Визначено статті, які на сьогоднішній день формують споживчі видатки домогосподарств, проаналізовано споживання продуктів харчування в домогосподарствах України. Проведений економіко-статистичний аналіз споживчих видатків України, визначенні напрями удосконалення та перспективи збільшення споживчих видатків.

Ключові слова: споживчий ринок, домогосподарства, споживчі доходи, витрати, статистичне спостереження, споживчі потреби.

Т. П. Яхно, к.э.н., доцент,
В. В. Дуран, студент**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ РАСХОДОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

Аннотация. В статье рассмотрены особенности формирования потребительских расходов. Обосновано понятие домохозяйств и факторы формирования его потребительских расходов. Определены статьи, которые на сегодняшний день формируют потребительские расходы домохозяйств, проанализировано потребление продуктов питания в домохозяйствах Украины. Проведен экономико-статистический анализ потребительских расходов Украины, определены направления совершенствования и перспективы увеличения потребительских расходов.

Ключевые слова: потребительский рынок, домохозяйства, потребительские доходы, расходы, статистическое наблюдение, потребительские нужды.

T. P. Yakhno, candidate of economic sciences, associate professor,
V. V. Duran, student**THE PECULIARITIES OF CONSUMERS EXPENDITURE UNDER TRANSFORMATIONAL ECONOMY**

Abstract. The peculiarities of consumers' expenditure formation are considered in the article. The concept of household and the factors of its consumers expenditures formation are grounded. The items which currently form consumers' expenditure of households are defined. Food consumption in the households of Ukraine is analyzed. The economic and statistical analysis of consumers' expenditure in Ukraine has been conducted; the areas for improvement and prospects for increasing consumers expenditure are identified.

Keywords: consumer market, households, consumer income, expenses, statistical monitoring consumer needs.

Актуальність теми дослідження. Однією із найважливіших проблем, що постали перед українським суспільством в умовах трансформаційних перетворень, є необхідність перегляду та зміни стратегічних підходів щодо взаємодії держави і громадян, адже саме ці відносини визначають ступінь розвитку країни, рівень її демократизації та добробуту. Діалектика взаємо-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

відносин держави і людини - це одвічна проблема, яка на кожному історичному етапі розвитку цивілізації та у кожній країні вирішується досить специфічно і неоднозначно.

З переходом економіки України до ринкових засад господарювання необхідно вирішити багато гострих проблем, які стосуються статистичного спостереження домогосподарств, у тому числі дослідження їх доходів і видатків. Домашні господарства в процесі своєї економічної діяльності отримують певні доходи, які слугують важливим підґрунтям для характеристики рівня життя населення в Україні. Статистичне дослідження витрат домашніх господарств дає можливість оцінити напрями раціоналізації витрат споживчого і неспоживчого характеру в умовах економічної нестабільності та відповідно відшукати додаткові резерви фінансових ресурсів. Витрати домогосподарств неможливо аналізувати без дослідження сутності, мотивів та форм заощаджень останніх. Питання споживання актуалізувалось також у зв'язку з розвитком суспільства споживання, яке розповсюджується у світі, перетворює людину в споживача, який не замислюється про наслідки такого стану, про необхідність забезпечення сталого розвитку і збереження життя на планеті.

Постановка проблеми. Сьогодні ми прокидаємося кожного дня не в тому світі, який описується в підручниках, а у світі, у якому розмір прибутку його хазяїв прямо й безпосередньо залежить від рівня життя всього населення, його здатності й бажання купувати все, що виробляється. Цей світ називають суспільством споживання.

За такого розуміння сутності, проявів і наслідків кризи особливу увагу дослідників привертають проблеми споживання в сучасних економіках – як розвинутих, так і трансформаційних. Саме споживання давно стало головним стимулом роботи окремої людини, розвитку виробництва й економіки в цілому. Це питання, що потребує особливої уваги і постійного дослідження.

Значення особистого споживання визначається згідно з його роллю у розвитку людського суспільства: без споживання людство не може вижити. Слід вдосконалювати споживання, щоб воно сприяло розкриттю потенціалу людини та процесу її розвитку.

Нинішній етап розвитку світової економіки характеризується як кризовий. Головним його наслідком експерти вважають макроекономічний дисбаланс – зниження обсягу світового ВВП при зменшенні споживання та заморожуванні перетворення заощаджень в інвестиції. При цьому взаємозв'язок між економічною кризою, доходами та споживанням двосторонній: стан економіки завжди справляє суттєвий вплив на зазначені показники, водночас споживання та заощадження є важливими потенційними чинниками економічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній і зарубіжній економічній літературі питання споживання й економічного розвитку є об'єктом наукового інтересу таких сучасних учених, як В. Базилевич, Г. Башнянін, С. Панчишин, В. Фомішина, А. Коломієць, Л. Черчик, І. Михайляк, Дж. Енджел, О. Язвінська, Б. Кульчицький, М. Савлук та ін.

Ще одним важливим напрямком теорії особистого споживання є його вивчення в постсоціалістичних країнах. Різні сторони цього питання досліджуються в працях українських вчених В. Гейця, В. Данилишина, М. Кіма, І. Крючкової, М. Лощиніна, В. Новікова, Б. Пасхавера, С. Петрущенкова, І. Радіонової, С. Реверчука, М. Соколик, тощо.

Постановка завдання. В епоху ери глобалізації відбулися фундаментальні якісні зрушення в господарських структурах й інститутах, що призвели до виникнення суспільства споживання, у якому основні стимули людей й основні маркери соціальної диференціації зосереджені вже не навколо процесу праці й прав власності на виробничі активи, а притягаються до процесу споживання, де сама ідентичність людини усе більше зв'язується зі споживчими практиками. Тому об'єктом дослідження виступає споживання. Взаємозв'язок споживчих благ і їхнє постійне відновлення сприяють втягуванню людини в постійну й усе більше прискорювану споживчу гонку, викликувану постійною недостатністю задоволення потреб, коли в зоні споживчої уваги завжди виявляються об'єкти, більше привабливі, ніж тількищо придбані. Споживча гонка усе більше починає визначати ритм життя й характер відносин, тому визначається безпосередньо сучасністю. Предметом дослідження є безпосередньо процес споживання та структура кінцевих споживчих видатків домогосподарств України.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Виклад основного матеріалу. Суспільство споживання часто трактується як породження "втечі" людини зі сфери рутинної відчуженої праці в царство "споживчої волі". Орієнтація на розширення меж споживання стає компенсацією обмежених можливостей самореалізації в процесі основної професійної діяльності. Поряд з масовою пропозицією споживчих благ, колосально зростає розмаїтість видів реалізованих продуктів і послуг, на яке нашаровується множинна й усе більше тонка диференціація корисних властивостей товарів і товарних марок.

Відбувається прискорюване відновлення видів товарів. І якщо раніше, наприклад, серед товарів тривалого користування він вибирав найбільш надійні й добротні предмети, здатні прослужити найбільш тривалий строк (тобто висував підвищені вимоги до фізичних характеристик товарів), то тепер ця ознака добротності втратила своє значення, розвинений набір споживчих функцій і сервісів виявляється важливіше фізичної надійності.

Взаємозв'язок споживчих благ і їхнє постійне відновлення сприяють втягуванню людини в постійну й усе більш прискорювану споживчу гонку, яка викликається постійною недостатністю задоволення потреб, коли в зоні споживчої уваги завжди виявляються об'єкти, більше привабливі, ніж тільки що придбані.

Тому не дивно, що дослідження споживання є досить важливою проблемою і безумовно є об'єктом аналізу і регулювання на макрорівні. Обсяги споживання за визначенням, безпосередньо залежать від доходу, а дохід у свою чергу показує рівень добробуту суспільства, соціального розшарування та економічного потенціалу.

Об'єми, структурні та якісні характеристики споживання населення визначаються і будуть визначатися в довгостроковій перспективі цілим рядом обставин, але перш за все купівельною спроможністю доходів. Рівень та купівельна спроможність доходів і характеристики споживання багато в чому будуть залежати від обсягу ВВП. Тут досить важливою є структура використання національного доходу, зокрема та частина, яка йде на кінцеве споживання.

Споживачем у багатьох випадках є домогосподарство, а не індивід. Домогосподарство приймає рішення, які базуються на компромісі між індивідуальними бажаннями всіх членів. Тому споживчий попит можна розглядати в контексті групових рішень, що відображають функцію суспільного добробуту.

Домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, яка володіє ресурсами, постачає ними економіку та використовує отримані за це доходи для купівлі товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби його членів [1].

Споживчі видатки домогосподарств – одна з головних складових ВВП, а отже, і чинник, від якого певною мірою залежить стан національної економіки. Тому питання про те, що лежить в основі рішень домогосподарств при визначенні ними величини витрат на споживання, є однією із центральних проблем макроекономіки [2].

Споживання, або споживчі видатки, є головним компонентом сукупних видатків. У різних країнах частка споживання у ВВП коливається в межах 60–70 %, що зумовлює для економіки важливість прийняття рішень про споживання. Споживчі видатки – це грошові витрати домогосподарства на купівлю продуктів харчування, алкогольних і тютюнових виробів, непродовольчих товарів, а також на оплату особистих послуг. Включаються всі витрати домогосподарств на цілі незалежно від місця їх здійснення (у торговельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи у окремих громадян) [3]. Структура та співвідношення окремих складових споживчих видатків є показником матеріального добробуту домогосподарств. Інформаційною базою щодо показників витрат домогосподарств є дані вибірових обстежень умов життя, які враховують усі види витрат домогосподарств, за винятком тих, що пов'язані з підприємницькою та фермерською діяльністю, а також само зайнятістю.

У 2002 році змінено методологію визначення показників споживчих видатків відповідно до міжнародної класифікації індивідуального споживання товарів і послуг за цілями (COICOP–HBS (1997)), рекомендованої Євростатом. Починаючи з 2007 року, роботи щодо гармонізації структури споживчих видатків домогосподарств з Класифікацією індивідуального споживання за цілями, затвердженою наказом Держкомстату України від 29 грудня 2007 року № 480 [64, 2010].

У розгорнутому вигляді споживчі видатки містять такі статті [3]:

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

1) блага поточного вжитку – товари, очікуваний термін використання яких менше 3 років: харчові продукти, предмети особистої гігієни, переважна частина одягу;

2) товари тривалого користування – товари, очікуваний термін використання яких більше 3 років: більша частина меблів, транспортні засоби, холодильники, телевізори та ін.;

3) послуги – це робота, яку виконують для споживачів правники, перукарі, сантехніки, лікарі, механіки тощо.

У сучасних реаліях найбільш мобільними статтями споживчих видатків в Україні є видатки на продукти харчування. Саме від них залежить загальна картина структури споживчих видатків, а масштабами їх змін зумовлюється вдосконалення всього споживчого попиту. Згідно із динамікою витрат на продукти харчування, протягом 1999–2010 рр. спостерігалось безперервне покращення структури споживання українських домогосподарств, адже питома вага цих витрат у зазначений період безперервно скорочувалась і за 11 років зменшилась на 13,6%.

За останній рік спостерігалася тенденція до зменшення заощаджень домогосподарств, які в III кварталі 2010 року становили 15,4% від загального доходу домогосподарств, а вже в III кварталі 2011 року лише 11,9%. Це свідчить про те, що для того, щоб підтримати однаковий рівень споживання домогосподарствам, у 2011 році довелося більше витратити коштів порівняно з попереднім роком. В III кварталі 2011 року збільшилися видатки на придбання товарів та послуг на 4,5%. Дещо зменшилися такі статті споживчих видатків, як доходи від власності (сплачені) та поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти.

Водночас, незважаючи на позитивну динаміку, слід зазначити, що структура споживання в докризовий період продовжувала залишатись далекою від досконалої. По-перше, найнижчий показник видатків на продукти харчування, досягнутий у 2008 р., 48,9%, є вкрай високим порівняно з промислово розвинутими країнами. Так, широко застосовувана у Японії класифікація умов життя споживачів, оцінюючи різні можливі обсяги продуктів харчування, так констатує частку їх витрат: на рівні 40% – як “маловтішне існування”, на рівні 45% – як “існування, що дає змогу абияк підтримувати фізичне здоров’я”, і приблизно 50% – як “існування, яке ледве дає змогу підтримувати душу в тілі” [2].

По-друге, об’єктивна характеристика обсягів та структури споживання продуктів харчування, здійснена за допомогою натуральних показників, показує їх негативну динаміку протягом періоду реформ. Хоча, за даними Держкомстату, споживання продуктів харчування протягом 1990–2011 рр. зростає за більшістю позицій, однак порівняння з дореформеним 1990 р. показує, що протягом останніх 20 років відбулося зниження споживання на особу життєво важливих харчових продуктів у більшості населення (табл. 1).

Таблиця 1

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах України

Продукти харчування	У середньому на особу за рік, кг						
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2011
М'ясо і м'ясопродукти, кг	68,0	39,0	39,6	52,8	61,2	57,6	61,2
Молоко і молочні продукти, кг	373,0	244,0	205,2	260,4	271,2	235,2	224,4
Яйця, шт.	272	171	216	252	240	240	252
Риба і рибопродукти, кг	17,5	3,6	15,6	21,6	25,2	22,8	21,6
Цукор, кг	50,0	32,0	42,0	43,2	40,8	40,8	37,2
Олія та інші рослинні жири	11,6	8,2	21,6	22,8	21,6	21,6	21,6
Картопля	131,0	124,0	124,8	115,2	100,8	88,8	79,2
Овочі і баштанні	102,0	97,0	114,0	109,2	111,6	85,2	82,8
Фрукти, ягоди, горіхи	47,0	33,0	30,0	37,2	44,4	44,4	43,2
Хліб і хлібопродукти	141,0	128,0	128,4	123,6	115,2	114	112,8

Джерело: складено автором

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Найбільші зменшення, відображені в табл. 2.1, вказують на скорочення споживання тваринних продуктів. Протягом двадцяти років воно сягнуло мінімуму в роки кризи середини 90-х рр. XX ст., а в 2011 р. порівняно із 1990 р. споживання м'яса і м'ясопродуктів – менше на 10%, молока і молочних продуктів – на 39%, яєць – на 7,4%. Максимальне споживання хліба і картоплі спостерігалось також у середині 1990-х рр., що вказує на “вимивання” з раціону зuboжілих людей найбільш цінних і дорогих тваринницьких продуктів. З 2000 р., із покращенням економічних умов, структура харчування покращилась: почало зростати споживання риби, м'яса, фруктів при зменшенні питомої ваги хлібопродуктів, картоплі. Разом з тим, якщо в розвинутих економіках політика домогосподарств у сфері витрат на продукти харчування переорієнтувалася із задоволення суто кількісних потреб на розширення асортименту продуктів, підвищення калорійності і поживності раціону ще у 50–60-ті рр. XX ст., то в Україні донині не досягнуто норм споживання багатьох груп продуктів харчування.

Питома вага видатків на сплату послуг залишається приблизно однаковою впродовж тривалого періоду часу. Це зумовлено тим, що зі збільшенням заробітної плати також зростають і ціни на житлово-комунальні послуги (ЖКП). Слід зазначити, що надавані в натуральному вираженні дотації та пільги не є значимим джерелом добробуту домогосподарств і становлять не більше 2% у їхніх наявних ресурсів.

Згідно з даними за 2011 рік у структурі споживчих видатків домогосподарств витрати на оплату житла, води, електроенергії, газу та інших видів палива (9,3%) посідають третє місце після витрат на продукти харчування (51,6%) та неспоживчих видатків (10,0%). Доля витрат на оплату ЖКП без урахування наданих субсидій зменшилися в середньому по Україні на 0,1%. А всі сукупні витрати домогосподарств за цей період збільшилися на 11,6%; витрати на продукти харчування зросли лише на 10,9% [4].

Для порівняння, частка витрат на житлово-комунальні послуги у структурі споживчих видатків у країнах ЄС у середньому становить 6,91%. Причому в більшості країн цей показник не перевищує 7,5%

З початку реформ відбулись суттєві зміни в джерелах доходу населення, у структурі яких все більшу частку стали займати продаж особистого майна, підприємницька діяльність, посилилась роль неформального фінансового сектора в перерозподілі грошових ресурсів населення.

Криза, що розпочалась наприкінці 2008 року, мала вплив і на структуру ресурсів домогосподарств, зокрема за результатами 2009 року відбулось збільшення частки таких грошових доходів, як доходи від спожитої продукції, отриманої з підсобного господарства та соціальних виплат (пенсії, соціальні допомоги), натомість зменшилася частка продажу сільськогосподарської продукції, оплата праці, а також доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості. Останнє є наслідком здійснення реформи податкового кодексу [4].

Порівнюючи доходи за III квартал 2010 року та той самий період 2011 року, можна констатувати, що частка соціальних допомог та інших одержаних поточних трансферт у сукупному доході домогосподарств дещо зменшилася, у свою чергу збільшилися надходження від прибутку та змішаного доходу, інші джерела доходів залишилися відносно стабільними.

Специфіка новітньої динаміки доходів, витрат і споживання полягає в тому, що їх підвищення (і поліпшення структури) більшою мірою стосується заможніших верств населення, ніж менш забезпечених, унаслідок чого диференціація населення за рівнем добробуту в країні залишається не виправдано високою.

Коефіцієнт Джині (індекс концентрації доходів) характеризує ступінь відхилення лінії фактичного розподілу загального обсягу доходів від лінії їх рівномірного розподілу. Величина коефіцієнта може варіюватися від 0 до 1, при цьому, чим вище значення показника, тим більш нерівномірно розподілені доходи [5]. Значення цього коефіцієнта в Україні в першому кварталі 2010 року становило 0,264, а в першому кварталі 2011 року дещо зменшилося і становило 0,253. Ця зміна є досить суттєвою протягом такого короткого періоду часу і варто зазначити, що розподіл доходів в Україні порівняно з європейськими країнами є досить нерівномірний.

Децильний коефіцієнт (коефіцієнт диференціації доходів) характеризує ступінь соціального розшарування і показує, у скільки разів мінімальні доходи 10% найбільш забезпеченого насе-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

лення перевищують максимальні доходи 10% найменш забезпеченого населення. Коефіцієнт диференціації загальних доходів населення України протягом року скоротився лише на 0,2 і в першому кварталі 2011 року становив 3,3, що свідчить про те, що мінімальні доходи найбільш забезпечених громадян у 3,3 рази перевищують доходи найменш забезпечених верств населення [5].

У споживанні продуктів харчування зберігається диференціація між домогосподарствами найменш забезпеченого першого дециля, домогосподарствами з середньодушовими загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму та найбільш заможними домогосподарствами, які складають десятий дециль. Останні спрямовують на харчування, порівняно з домогосподарствами найменш забезпеченого першого дециля і домогосподарствами, середньомісячні загальні доходи яких нижче прожиткового мінімуму, відповідно в 1,5 та 1,4 рази меншу частку усіх сукупних витрат (43%), а вартість спожитих однією особою за добу продуктів є вищою відповідно в 2,6 та 2,4 рази.

Можна зробити висновок про те, що добробут домогосподарств є одним із важливих показників добробуту всього суспільства, тому що домогосподарства є кінцевими споживачами в економіці. З огляду на це треба досліджувати не тільки особливості соціально-демографічного розвитку домогосподарств, але й вивчати економічні основи їх життєдіяльності, що включають до себе аналіз джерел отримання доходів, основні статті споживання тощо. Економічне становище та добробут домогосподарств в Україні залежить від багатьох факторів, таких як: матеріальне забезпечення членів домогосподарства (табл. 2), рівень освіти та кваліфікації його членів, регіональні відмінності тощо [5].

Таблиця 2

Розподіл домогосподарств за рівнем середньогрошових доходів на душу населення, впродовж 2009-2011 рр.

	2009	2010	2011
Усі домогосподарства, %	100	100	100
Із середньогрошовими доходами у місяць, грн.			
До 300,0	1,5	1,3	0,6
300,1 – 480,0	6,4	5,6	3,1
480,1 – 660,0	16,1	12,9	7,0
660,1 – 840,0	20,9	20,6	13,3
840,1 – 1020,0	16,1	16,6	19,0
1020,1 – 1200,0	11,8	12,1	15,4
1200,1 – 1380,0	8,2	8,9	10,4
1380,0 – 1560,0	5,7	6,1	7,8
1560,1 – 1740,0	3,7	4,7	5,4
1740,1 – 1920,0	2,6	2,8	4,8
Понад 1920,0	7,0	8,4	13,2
Частка домогосподарств із середніми доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму	17,8	17,5	24,3

Джерело: [10]

У післякризовий період простежується тенденція до збільшення частки домогосподарств із середнім рівнем доходів у місяць, нижчими прожиткового мінімуму. Це відбувається тому, що прожитковий мінімум невинно зростає, проте доходи домогосподарств збільшуються не такими швидкими темпами. Виявлено, що українські домогосподарства змушені виживати та, звичайно, не мають ресурсів для заощадження.

Українські домогосподарства стикаються з низкою проблем пов'язаних з тим, що їх видатки не забезпечені високими грошовими доходами, а також з тим, що на ринку занадто високі ціни на товари та послуги. Для з'ясування, яку політику потрібно проводити державі для збільшення споживчих видатків необхідно виокремити проблеми та детально проаналізувати їх вплив на видатки домашніх господарств.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Всі проблеми можна поділити на дві групи: перша пов'язана з високими цінами на ринку товарів та послуг, друга – з низькими доходами. Для аналізу потрібно деталізувати ці проблеми та охарактеризувати їх вплив на домогосподарства. Отже, домогосподарства відчують на собі вплив наступних чинників:

- високі ставки банківських кредитів;
- високий податковий тиск;
- низька заробітна плата.
- низький рівень соціальних виплат.

Кінцевою метою державної політики є покращення якості життя широких верств населення, забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території України. При цьому якість життя є результатом дії цілої низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, які мають як загальнонаціональний, так і регіональний характер [6].

Для досягнення необхідних показників щодо величини доходів та витрат домогосподарств існує багато альтернативних варіантів здійснення державних заходів (рис. 1).

Рис. 1. Державні заходи збільшення споживчих витратів
Джерело: розроблено автором

Зниження ставки рефінансування та ставки резервування збільшить кількість вільних грошей у банках і спровокує зменшення вартості споживчих кредитів. Це у свою чергу призведе до збільшення доходів домогосподарств та дозволить збільшити їх витрати.

Можна застосувати також такі засоби, як: підвищення заробітної плати, пенсій та соціальних виплат, збільшення субсидій та соціальних нормативів та зменшення податкового тиску і важливо врахувати як ступінь впливу, так і сегменти ринку і прошарки суспільства, які при цьому будуть задіяні.

Удосконалення політики доходів і витрат повинно здійснюватися в основному через збільшення доходів за рахунок оплати праці, при цьому механізм удосконалення повинен передбачати [6]:

- уточнення прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення з урахуванням регіональної диференціації та забезпечення його функціонування як державного соціального стандарту;
- прийняття нових та удосконалення системи чинних нормативно-правових актів, що стосуються оплати праці, прожиткового мінімуму, податкової системи України;
- формування чіткої та стабільної правової бази для легальної та ефективної діяльності всіх підприємницьких структур, а також посилення боротьби з економічною злочинністю та корупцією.
- зменшення бюджетних соціальних витрат внаслідок запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим і бідним сім'ям з урахуванням як поточних сукупних доходів, так і вартості накопиченого майна, поступової ліквідації пільг для працездатних і відшкодування їх у процесі реформування системи оплати праці;
- запровадження механізму підтвердження законності доходів громадян у разі купівлі дорогих товарів (квартир, будинків, автомобілів), а також акцій, інших цінних паперів на велику суму,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

внесення (переведення) на банківські рахунки значних сум вкладів тощо;

- посилення фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.

Висновки. При проведенні аналізу статистичного спостереження за формуванням доходів і видатків домогосподарства, нами було зроблено наступні висновки:

- аналіз доходів та видатків домогосподарств України показав їх нерівномірність формування по окремих регіонах країни. У структурі доходів домогосподарств найбільшу питому вагу займає заробітна плата та соціальні трансферти, які мають тенденцію до зростання. Споживчі витрати займають вагому частку у видатках домогосподарств України;

- сукупні споживчі витрати домогосподарств протягом 2009-2011 року зросли в 1,2 рази. Необхідно зазначити, що їх частка в структурі сукупних витрат протягом двох останніх років (2009-2010 р) мала тенденцію до зростання, хоча наприклад у 2007 та 2008 році, вони навпаки знижувалися. У міських домогосподарствах частка споживчих витрат є дещо більшою, ніж у сільських (у 2011 році 91% та 87,4%), що пов'язано передусім з більшою часткою комунальних платежів та витрат на зв'язок, освіту, відпочинок і культуру порівняно із сільськими домогосподарствами. Привертає увагу і той факт, що частка витрат на освіту, відпочинок, культуру, а також ресторани та готелі є більшою у два рази, і меншою у сільських домогосподарствах, ніж у міських, що свідчить про обмеженість доступу сільського населення до здобуття належної освіти, а також про неможливість масового відвідування культурно-відпочинкових заходів жителями сільської місцевості;

- структури споживчих витрат домашніх господарств у динаміці свідчить про те, що частка витрат на харчування зросла у 2010 році на 0,4%, збільшення відбулося як для міських домогосподарств, так і для сільських, відповідно на 2,1% та 0,1%. У структурі споживчих витрат у 2010 році у порівнянні із 2009 роком зменшились витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива на 0,3%, на охорону здоров'я на 0,1%, на витрати на транспорт - 0,3%, витрати на освіту - 0,1, витрати на ресторани готелі - 0,2%. Витрати на придбання непродовольчих товарів та оплату послуг коливаються - залежно від соціально-економічної ситуації в країні та стану платоспроможного попиту населення.

Удосконалення структури доходів (отримання в доходах підвищеної частки від оплати праці, дивідендів, процентів на вклади, від володіння власністю), розвитку споживчого ринку, зменшення соціальних зобов'язань держави перед громадянами, становлення та розвитку нового способу життя приведе до формування і зміцнення середнього класу, що для України, на шляху до інтеграції в світову економіку, є одним із найважливішим завданням.

Дотримання вищенаведених механізмів удосконалення політики щодо грошових доходів і витрат населення, приведе до підвищення реальних доходів і економічної активності населення, зменшення диференціації населення за рівнем доходу, конкурентоспроможності економіки України.

Література

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: підручник: у 2 кн. / [С.М. Панчишин, П.І. Островерх, В.Б. Буняк та ін.]; за ред. С.М. Панчишина, П.І. Островерха. – Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. – К.: Знання, 2009. – 723 с.
2. Ватаманюк М. М. Споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / М. М. Ватаманюк; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 20 с.
3. Коцюрубенко Г. М. Аналіз доходів та витрат вітчизняних домогосподарств у сучасних умовах розвитку економіки України / Г. М. Коцюрубенко // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. - №19. - С. 262-268.
4. Корецький В. Л. До проблеми безпеки харчування та моніторингу якості життя населення України / В. Л. Корецький, Н. М. Орлова // Проблеми харчування. – 2006. – №1. – С. 42-44.
5. Клісакова А. В. Особливості споживчої поведінки та ролі домогосподарств в економіці України / А. В. Клісакова // Управління розвитком. – 2010. – №21(97). – С. 98-100.
6. Завербна Н.В. Напрями удосконалення політики доходів і витрат населення в умовах інтеграції України у світове господарство / Н.В. Завербна, А.С. Завербний // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. - №605. - С. 207-212.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

7. Гладун О.М. Вибіркові обстеження населення: методологія, методика, практика: [монографія] / О.М. Гладун. - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. - 348 с.
8. Іващенко М.В. Інституціональний аналіз видів фінансової поведінки українських домогосподарств / М.В. Іващенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2011. - № 1 (10). - С.17-21.
9. Кізіма Т.О. Домогосподарство як первинна економічна одиниця: генезис, еволюція та розвиток в умовах ринку / Т.О. Кізіма // Економічний вісник ун-ту: зб. наук. праць учених та аспірантів. - 2008. - Вип.5. - С. 344-348.
10. Статистичний щорічник України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

References

1. Panchyshyn S.M., Ostroverkh P.I., Buniak V.B. *Analitichna ekonomii: makroekonomika i mikroekonomika. Kn.1* [Analytical economy: macroeconomics and microeconomics. Vol.1]. Kyiv, Znannia Publ., 2009. 723 p.
2. Vatamaniuk M. M. *Spozhyvannia domohospodarstv v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky Ukrainy*. Avtoref. dys. kand. ekon. nauk [Households' consumption under market transformation of Ukrainian economy. Ph.D. diss. synop.]. Lviv, 2004. 20 p.
3. Kotsiurubenko H. M. Analiz dokhodiv ta vytrat vitchyznianskykh domohospodarstv u suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrainy [The analysis of income and expenditures of domestic households under current economic development of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Collected scientific articles of Kirovohrad National Technical University*, 2011, no.19, pp. 262-268.
4. Koretskyi V. L., Orlova N. M. Do problemy bezpeky kharchuvannia ta monitorynhu yakosti zhyttia naselennia Ukrainy [On the problem of the Ukrainian population's food security and quality of life monitoring]. *Problemy kharchuvannia – Food issues*, 2006, no.1, pp. 42-44.
5. Klyusakova A. V. Osoblyvosti spozhyvchoi povedinky ta roli domohospodarstv v ekonomitsi Ukrainy [The peculiarities of consumption behavior and the role of households in the economy of Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 2010, no.21(97), pp.98-100.
6. Zaverbna N.V., Zaverbnyi A.S. Napriamy udoskonalennia polityky dokhodiv i vytrat naselennia v umovakh intehtatsii Ukrainy u svitove hospodarstvo [The directions of improving the policy of population's benefits and costs the integration of Ukraine into the world econom]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: formation stages and development problems*, 2007, no.605, pp. 207-212.
7. Hladun O.M. *Vybirkovi obstezhennia naselennia: metodolohiia, metodyka, praktyka* [Sample survey of the population: methodology, strategy, practice]. Nizhyn, Aspekt-Polihrat Publ., 2008. 348 p.
8. Ivashchenko M.V. Instytutsionalnyi analiz vydiv finansovoi povedinky ukrainskykh domohospodarstv [Institutional analysis of Ukrainian households' financial behavior types]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Scientific journal of the University of banking of the National bank of Ukraine*, 2011, no. 1(10), pp.17-21.
9. Kizyma T.O. Domohospodarstvo yak pervynna ekonomichna odyntysia: henezys, evoliutsiia ta rozvytok v umovakh rynku [Household as a primary economic unit: genesis, evolution and development under market conditions]. *Ekonomichnyi visnyk un-tu: zb. nauk. prats uchenykh ta aspirantiv – Economic scientific journal of the university: collected articles of scientists and post-graduate students*, 2008, no.5, pp. 344-348.
10. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik* [Statistical year book of Ukraine of 2011]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 18 March 2013).

Надійшла 18.03.2013